

T4-Usmrcovací zařízení Pirna-Sonnenstein: Přehled klíčových informací

Pirna-Sonnenstein je místo s dlouhou historií původně jako hrad/pevnost, které se za nacistického režimu stalo jedním z šesti center nacistického programu masového vraždění mentálně nemocných a postižených osob, známého jako Akce T4.

I. Historie zámku/pevnosti Sonnenstein (1269–1811)

- **Původ:** Hradní pevnost, poprvé zmíněna 5. prosince 1269.
- **Vlastnictví:** Původně míšeňští markrabata, od 1293 do 1405 český král (Václav II. a nástupci). Poté opět míšeňská markrabata.
- **Historické události:**
 - **1372:** Podepsána Pirenská smlouva (Karel IV. s míšeňskými markrabaty) o úpravě hranic mezi Českým královstvím a Míšeňským markrabstvím.
 - **14. a 15. století:** Správní sídlo úřadu Pirna.
 - **1545–1548:** Přestavba za kurfiřta Mořice Saského na pevnost.
 - **Třicetiletá válka (1639):** Pevnost úspěšně bráněna proti Švédům.
 - **1756:** Obsazena Prusy v sedmileté válce.
 - **Po 1764:** Ztráta vojenského významu. Sloužila i jako státní věznice.

II. Přeměna na léčebné zařízení (1811–1939)

- **1811:** Částečně zchátralý zámek přeměněn na ústav pro duševně nemocné považované za léčitelné
 - Ředitel: Ernst Gottlob Pienitz (1811–1853).
 - Pokrokové metody: Sport, disciplína, strukturovaný režim, léčebné koupele, morální výchova. Získal pověst vzorového zařízení.
 - 1826: Vznik první ambulantní následné péče pro duševně nemocné v Německu.
- **Rozšiřování:** Od roku 1855 stavební úpravy a rozšiřování kvůli rostoucímu počtu pacientů.
- **1928:** Novým ředitelem se stává Hermann Paul Nitsche, ideový spojenc nacistů a zastánce rasové hygieny a tzv. „eutanazie“.
 - Nitsche izoloval chronicky nemocné, prováděl nucené sterilizace a používal „šetřící dávky stravy“ proti „dědičně nemocným“ pacientům.
- **1939:** Krátce slouží jako záložní lazaret a přesídlovací tábor.

III. Usmrcovací zařízení v rámci Akce T4 (1940–1941)

- **Akce T4:** Eufemistické označení nacistického programu pro likvidaci „života nehodného života“ (chronicky duševně nemocní a postižení). Akce pojmenována podle řídicího úřadu v Berlíně (Tiergartenstraße 4).
- **Ideové pozadí:** Spisy "Povolení likvidace života nehodného života" (1920) a "Základy nauky o lidské dědičnosti a rasové hygieně" (1921); Zákon o prevenci dědičně nemocného potomstva (1933).
- **Pirna-Sonnenstein:** Vybráno jako jedno ze šesti usmrčovacích zařízení T4.
- **Provoz:** Zahájen 28. června 1940.
 - V suterénu budovy C 16 instalována plynová komora a krematorium.
 - Oběti přiváženy šedými autobusy z léčeben v Sasku, Durynsku, Prusku, Slezsku, Sudetech (psychiatrické ústavy Dobřany u Plzně, Opava a Šternberk na Moravě) a Bavorsku.
 - **Vražedný mechanismus:**
 1. Oběti odvedeny do přijímacích místností a do vyšetřoven.
 2. Lékaři stanovili fingovanou příčinu smrti do úmrtního listu.
 3. Oběti se musely svléknout a byly zavedeny do plynové komory (vydáváné za sprchu) ve skupinách 20–30 lidí.
 4. Lékař pustil oxid uhelnatý (CO), který lidi udusil.
 5. Po smrti byly vyráženy zlaté zuby a těla spalována v kremační peci. Popel byl vysypáván na svah k Labi.
 6. Část těl byla pitvána a využívána pro další „lékařské studium“.
- **Počet obětí:** Od června 1940 do srpna 1941 zavražděno **13 720 lidí**.

IV. Další vraždění a následné využití

- **Akce 14f13:** Po formálním ukončení Akce T4 (srpen 1941) pokračovalo vraždění. V Pirně-Sonnensteinu byli usmrčováni političtí odpůrci, komunisté, socialisté, odbojáři a Židé z koncentračních táborů (Sachsenhausen, Buchenwald, Osvětim).
 - V noci ze 14. na 15. 7. 1941 byl v plynové komoře zavražděn československý poslanec a přední odborář Robert Klein, jehož pamětní deska byla odhalena v Pirně 2023.
- **Pachatelé T4 (i z Pirny):** Získané zkušenosti později využili při Akci Reinhardt 1942-1943 (vyhlazování Židů v plynových komorách v okupovaném Polsku – tábory smrti Belzec, Sobibor, Treblinka s celkem cca 1 800 000 židovských obětí).
- **Léto 1942:** Ústav v Pirně přeměněn z usmrčovacího zařízení na lazaret. Nacisté se snažili zahazovat stopy. Vražedná zařízení byla odmontována.

V . Osudy ústavu od konce II. světové války do současnosti

- **1945-1949:** tábor pro vysídlence
- **1947:** lékařský proces v Drážďanech s vedoucím ústavu T4 v Pirně Dr. Hermannem Paulem Nitschem, Dr. Ernstem Lonhardtem a dalšími zaměstnanci ústavu, dva tresty smrti (Nitsche a Leonhard), další odsouzení k různým trestům
- **1949-1954:** škola Lidové policie NDR
- **1954-1989:** budova bývalého ústavu využívána jako kanceláře a dílny, vražedná minulost místa byla v éře NDR zamlčována, v bývalém sklepení (prostory vraždění) vznikla zkušebna materiálů
- **1992:** saská vláda rozhodla o zřízení památníku
- **2000:** zřízen památník Pirna - Sonnenstein

V. oběti z českých zemí z psychiatrického ústavu v Opavě

- V pondělí 9. prosince 1940 odjel z opavského východního nádraží první ze tří zvláštních vlaků s pacienty a pacientkami tamního někdejšího Zemského ústavu pro duševně nemocné v Opavě do likvidačního ústavu T4 v saské Pirně.
- V úterý 10. a ve čtvrtek 12. prosince 1940 následovaly další dva, celkem šlo o 370 osob.
- Konečným cílem těchto vlaků se zastřenými skly byl likvidační ústav T4 v Pirně vzdálený asi 500 kilometrů od Opavy.
 - Na nádraží byly obětmi první masové vraždy nacistického režimu z českých zemí nalepeny na záda náplastí s transportním číslem.
 - Z lidí se tak stala čísla, určující jejich další osud. Do vagónů byli někteří nakládáni pomocí medikace či obušků.
 - Po příjezdu do ústavu T4 v Pirně byli všichni pacienti zavražděni v plynové komoře.
 - Transportní seznamy pachatelé v berlínské centrále „T4“ včas zničili.
 - Z chorobopisů, jež byly odesílány spolu s oběťmi, se dochoval jen zlomek - 36.
 - 4. dubna 1941 odjel ještě jeden transport z Opavy se zhruba 200 osobami.
 - Celkový součet opavských obětí z let 1940-1941 dosáhl asi 600.
 - Oběti byli českého, německého, polského i židovského původu.
 - Jmenovitě se doposud podařilo dohledat z cca 600 pacientů z opavského ústavu zavražděných v Pirně 1940-1941 171 pacientů a pacientek, kteří byli do ústavní péče přijati v letech 1905 až 1940. Jednalo se o 70 žen a 101 mužů. Nejstarší pacientka se narodila roku 1860 a bylo jí 80 let. Nejmladšímu pacientovi bylo 16 let a narodil se roku 1924.
 - V případě transportů z 9., 10. a 12. 1940 se jednalo o první vyhlazovací transporty z českých zemí za II. světové války

